

Mlada avtorica Miriam Steiner je v svojem knjižnem prvencu — noveli *Vojak z zlatimi gumbi*,* opisala zgodbo židovskega otroka, ki ga okupatorjevi vojaki skupaj z drugimi odpeljejo v nemška taborišča, kjer doživlja grozote uničevalnih metod. Steinerjeva si je v prvi vrsti prizadevala, da bi v svoji pripovedi uveljavila aspekt otroške psihe, tako da bi bravec spoznaval dogodke, kot jih je doživljala deklica Biba in kot so se stopnjevali v njeni prizadeti notranjosti. Ta aspekt se ji je posrečil le delno, a ne zato, ker se ne bi znala vživljati v otrokov duševni svet, ampak zato, ker so ji uresničitev tega prijema onemogočile nekatere nedognane prvine njenega pisanja.

Najšibkejši del novele je kompozicija. V ospredju je linearno zasnovana zgodba z monotonim pripovednim slogom, vanjo pa je avtorica skušala vplesti nekatere moderne elemente, pri čemer si je pomagala s spominskimi in sanjskimi vrtnicami, s popisi otroških iger in pripovedovanjem pravljic, poleg tega pa naj bi novelo pripovedno razgibali še nepričakovani preskoki in stilistični obrati, ki naj bi pa hkrati ponazarjali otrokovo duševno stanje, njegovo postopno deformacijo, a tudi postopno osveščanje v svetu groze in uničevanja. Ker vse te stilne prvine niso našle dovolj večje pisateljske roke, vzbujajo vtis neenotnosti ter vsiljujejo misel, da je novela preveč razumsko skonstruirana, očitno mestoma umetno razširjena z različnimi vrtnicami.

Boljša stran *Vojaka z zlatimi gumbi* je vsekakor vsebinski del. Kakor sta pripovedna tehnika in jezik jecljava — takih in tako pogostih jezikovnih napak in izrazne ohlapnosti si ne bi smel dovoliti noben pisec, tudi v zbirki Pota mladih ne — moram poudariti, da je vsebinska motivacija novele prepričljiva, na mnogih mestih pretresljiva, čeprav nam govori o stvareh, ki so v naši vednosti že tisočkrat registrirane. Le zavoljo tega je mogoče opravičiti knjižni natis te sicer skromne novele.

Andrej Tušek

HENRY MILLER: RAKOV POVRATNIK.* Ko se proti koncu svoje potopisne knjige *The Colossus of Maroussi* znajde Henry Miller še enkrat na isti ladji, ki ga je bila pred meseci peljala na Krf, ga steward prepozna in pozdravi hkrati pristržno in presenečeno. Kako da je še vedno v Grčiji? Zakaj pa ne bi bil, vpraša Miller. In zve, da je steward mislil na vojno. »Vojna! Popolnoma sem bil pozabil nanjo!« To se dogaja leta 1939 in Miller je prišel iz Pariza. Sedel je že devet let v evropskem kotlu, se družil predvsem z Židi, odpotoval proti Grčiji, ko je na vseh koncih gorelo — in pozabil na vojno. V tej epizodi je ves Henry Miller; tudi tisti iz *Rakovega povratnika*. *Povratnik* je izšel — v zelo omejenem številu izvodov in s prepovedjo delati zanj reklamo — leta 1934 v Parizu, v angleščini pač; in vse do pred dvema letoma so ga morali rojaki tihotapiti v Ameriko s kontinenta, celo pod lažnimi platnicami. Podobno kot pri Lawrenceovem *Ljubimcu Lady Chatterley* sta prišla angleški in ameriški založnik *Rakovega povratnika* doma pred sodišče; le da se to zgodilo že krepko v drugi polovici 20. stoletja. In celo usoda slovenskih prevodov obeh knjig je vsaj v eni točki sorodna: oba prevajalca sta se skrila za neodgonetljive

* Miriam Steiner, *Vojak z zlatimi gumbi*. Risbe Vladimir Lakovič. Zbirka Pota mladih. Mladinska knjiga, Ljubljana 1964.

* Državna založba Slovenije, Ljubljana 1964.

začetnice. Bistvena razlika med knjigama je v tem, da se Lawrence loteva problema, ki je bil v času nastanka romana v Angliji žgoče aktualen. Avtobiografska pobuda in pisateljeva programatična odkritost v obravnavanju erotičnih in seksualnih problemov sta samo zaostрила načelni odpor, ki ga je občutil močan del angleške družbe proti knjigi. Američan Henry Miller piše mimo vsega, kar bi mogli leta 1934 označiti kot »žgoče aktualno«. V Ameriki vstaja ta čas »generacija tridesetih let« z ostro družbeno tematiko; celo pisci »izgubljene generacije«, ki so Millerju po starosti in motiviki bližji, se obračajo proti socialnim temam. Miller kakor da ne ve nič ne o gospodarski krizi, ne o razrednem boju ne o bližajoči se vojni. Gotovo: pozna lakoto in brezposelnost. Tudi vojne grozote pozna in za Evropo se mu zdi sploh najznačilneje, da je življenje tako sladko, ker je tako negotovo: tisoč proti ena, da ti bodo odstrelili noge, izstrelili oči: zato uživaj, dokler gre. A ne glede na to: če se v *Rakovem povratniku* domisli vojne, govori o minuli, o prvi svetovni vojni, vojni »izgubljene generacije«, kot je tudi vsa njegova pot, njegovo bivanje v Parizu samo nadaljevanje tistega, kar so pred njim storili sodobniki in navezuje njegovo pisanje neposredno na Hemingwaya iz romana *Sonce znova ozhaja* in Scotta Fitzgeralda iz jazzovskih dni. Millerjev upor je nadaljevanje in potenciranje upora tega rodu, najbolj doslednega in prevratniškega v ameriški literaturi, upora proti veliki laži optimizma »dežele neizčrpnih možnosti«, proti puritanski morali mrtvičenja čutov in ohole sodniške poze nad soljudmi, proti oboževanju napredka, izenačenega s pridobitvami tehnične civilizacije in čim višjim življenjskim standardom. Hemingway, Scott Fitzgerald, Dos Passos so se uprli vsemu temu v dvajsetih letih; ko jim je krvavo doživetje vojne zrušilo skrbno grajeni svet ameriških »absolutnih vrednot« in so začeli iskati resnične vrednote na nasprotni plati človeških spoznanj in izkušenj. V tridesetih letih je obdobje zanikanja in rušenja vsega dotedanjega v glavnem že za njimi. Miller pa je prinesel leta 1930 s seboj v Pariz še vso ihto prvega uporniškega zagona, z voljo in pisateljsko močjo prekositi vzornike, iti po načrtani poti še dobesedno naprej, da, po lastnem prepričanju verjetno vse do kraja.

Značilen je uvodni motto *Rakovega povratnika*, citat iz Emersona, po katerem se bodo »romani... sčasoma umaknili... avtobiografijam, in to bodo zanimive knjige, samo če bo pisatelj... izbral tisto, kar je zares njegova izkušnja, in poročal o resnici resnično.« *Rakov povratnik* je neprikrito avtobiografska knjiga, in če verjamemo, da je Miller v njej skušal poročati »o resnici resnično« (dvomiti o tem nimamo nobenega razloga), potem nas samo preseneča, da ni to knjiga mlajšega človeka. Izkušnje v njej so prevladujoče seksualne; življenjski apetit na višku; junačenje in potreba po dramatiziranju samega sebe, svoje moškosti in svojih doživetij pa tudi kaže na življenjsko dobo, ko urejajoči razum in zrela čustvenost še nista prevzela vodstva nad neurejenim poželjenjem čutov. Brž ko ugotovimo, da gre za doživljanje štiridesetletnika, pa je jasno, da je prav ta neurejenost namerna; da gre ne samo za dejansko radoživost nenavadno vitalnega moškega, temveč za njegov zavestni »upor«, napad na civilizacijo, ki nalaga človeku omejitve, v imenu nekakšne »škripajoče mašinerije človeštva«, o kateri noče Miller nič vedeti; zemlji pripada! Kateri zemlji, seveda ni jasno. Zakaj njegovo neprisiljeno vdajanje spolnemu nagonu nekje med straniščem in zdravniško ordinacijo, brez uverture in brez spreminjanja konsekvenc, nima nobenega namena niti ohraniti vrsto niti splesti kakršnokoli intimnejšo vez z drugim bitjem iste zvrsti; ostaja zgolj na

ravni telesnega olajšanja in neprestanega preizkušanja in zmagoslavnega potrjevanja lastne spolne potence, ki pa je videti v teh okoliščinah nekam nesmiselna. Ker je pri ljubezenskem aktu pripravljen nuditi tako malo, pozna en sam tip partnerke, prostitutko. Tisto, kar takšni zvezi manjka pri doživetju, ker ima partneričina pripravljenost sodelovati vendarle več opraviti s »škripajočo mašinerijo človeštva« kot s »pripadnostjo zemlji«, nadomesti pisatelj z vnemo mlade nacije — če že ne mladega človeka — z romantiziranjem Henry Miller je menda poslednji poet prostitucije. Njegove sočne, slastne, poželjive prostitutke lepo izpolnjujejo vizijo sveta, ki si ga je zgradil mimo in v nasprotju z neljubo mu civilizirano stvarnostjo.

Z eno nogo v enem in z eno v drugem svetu stoji v knjigi cela falanga pisateljevih prijateljev. Gre večinoma za umetnike, ponajveč pisatelje. Iz Millerjevih življenjepisov vemo, da so šli k njegovim pariškim prijateljem Ezra Pound, George Orwell in Lawrence Durrell. Verjetno je imel še mnoge druge; vsekakor jih v portretnih skicah *Rakovega povratnika* ne prepoznamo. Ne samo zato, ker pisatelj s surrealističnimi prijemi zabrisuje podrobnosti in spreminja okolje njihovega bivanja; tudi zato, ker so ti nedvomno zanimivi ljudje prikazani praktično samo z ene plati, kot bolj ali manj uspešni upravljalci svoje spolnosti. Bralec ima težave, če se trudi razlikovati vse te Karle, Borise, Sylvestre, Van Nordene, Fillmoreje ali kot jim je že ime: ostane pa mogočen vtis nekakšne svojevrstne pariške bohème, večinoma ameriških deklarancev, ki med stradežem, ljubljem in priložnostnimi zaslužki strežejo edini resnični strasti svojega življenja — pisateljevanju.

Zakaj Henry Miller in njegovi prijatelji so pisatelji, zavestni pisatelji; ta nesporna resnica pojasnjuje tudi marsikaj, česar bi pri Millerju sicer nemara ne razumeli. Pisatelj pomeni človeka z ustvarjalno slo, hkrati pa izpovedovalca, ki misli na občinstvo. In *Rakov povratnik* je s svojo snovjo, še bolj pa s svojim jezikom, tempiran na čisto določeno občinstvo: na ameriškega bralca sredi tridesetih let, na moškega in žensko, vzgojenega še v duhu puritanske tradicije, za katerega mora biti knjiga tako po snovi in posameznih epizodah kot po besednjaku in direktnih izpovedih vrsta strahotnih pretresov, samih šokov z nemara zdravilno močjo. Vsako, tudi avtobiografsko pisanje je izbiranje; vsega doživetega kratko malo ni mogoče spraviti v knjižni okvir. In Millerjev izbor izpričuje brezobzirno voljo uveljaviti v družbi, ki jo pozna in odklanja, nova spoznanja in nova gledanja na človeka, na vrednost gole človeškosti. Za nas, ki izhajamo iz druge kulturne tradicije, z manj samovšečno moralno in s civilizacijo, ki se opira manj na egoizem posameznika in bolj na družbeno sodelovanje, je šok ob branju *Rakovega povratnika* milejši, pa tudi manj zdravilen. Junakova prijazna pripravljenost uživati sadove civilizacije, ko hkrati odklanja vsakršno sodelovanje pri njeni graditvi, je za nas dvomljive moralne vrednosti, njegovo monotono posredovanje seksualnih izkušenj dvomljivega okusa; uporaba skrajno drastičnih oznak in izrazov spominja na sredstva pornografske literature, ki skuša tako poskrbeti za drugovrstne, ne umetniške užitke bralca. Toda na drugi strani je Henry Miller odličen stilist in mojster neposrednega podajanja intenzivnih doživetij. V *Rakovem povratniku* so strani, ki štejejo k veliki literaturi, da, med najboljše, kar so napisali ameriški pisatelji. Zaradi njih se je verjetno marsikdo pripravljen sprijazniti z vsem ostalim.

Rapa Šuklje